

SOYKIRIM İDDİASI KONUSUNDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI İÇİN BİR ÖNERİ

Necati İyikan*

Özet

Sözde soykırım konusu Türkiye'nin dış politika alanında yaşadığı en büyük sorunlardan biridir. Konuyla ilgili akademik çalışmalarda bilinen görüşler –genel itibarıyla - tekrar edilmekte; konu basının gündemine ise ancak 24 Nisanlarda gelmekte; Türkiye'nin devlet söylemi ise belli kalıpların dışına çıkmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni ve bununla bağlantılı olarak sözde soykırım sorununun oluşmasında, sürekliliğinin sağlanmasında ve günümüz kadar gelmesinde dış aktörlerin belirleyici rolleri vardır. Bu çalışmada sorunun tarihî perspektifi yer almamış; ancak sorunu ve nedenlerini anlayabilmek için dış aktörlerin aldığı pozisyonlar tarih içinde kısaca dile getirilmiştir.

Günümüzde sorun, Türkiye'nin komşusu Ermenistan'la ilişkilerin belirlenmesinde etkili olmuş; 10 Ekim 2009 tarihinde, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair imzalanan protokolün başarısızlığında da başrolü oynamıştır.

Sözde soykırım konusu, uzun yıllardır okyanus ötesinde iç siyasi gelişmelere –özellikle seçimler öncesinde - malzeme olagelmıştır. Ermeni lobilerinin etkisindeki adaylar, başkanlık seçimlerinde seçilmeleri durumunda soykırımı tanıyacaklarına dair söz vermiş; bu da ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Başkanların seçimler sonrasında devletin resmî dış politikası gereği sözde soykırımı tanıyacak adımı atmamaları, sorunun bittiği anlamını taşımamış; bilakis sözde soykırımın diğer ülkelerde tanınması devam etmiştir; buna son örnek de 2010 yılı Aralık ayında, sözde soykırımı tanıyan İsviçre'dir.

Türkiye, sorunun çözümüne yönelik sonuç alıcı bir siyaset üretememiştir; bu da başta adı geçen iddiayı tanıyan ülkelerin sayısının artmasına; bu ülkelere karşı dile getirilen sert söylem de ikili ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada sorunun çözümüne dair bir öneri getirilmiştir. Önerinin üç boyutu vardır. Bunun temelinde devlet siyasetinin retorikten anayasal çizgiye taşınması yatmaktadır. Öneriden amaç; Türkiye'nin soykırım iddiaları konusunda "etken / belirleyici" konumuna geçmesine ve soruna makro boyutta çözüm getirilmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Soykırım iddiası, Türkiye, ABD, Ermenistan, Çözüm önerisi

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Böl., necati.iyikan@gmx.de

Abstract

The so-called genocide is one of the primary problems of Turkey in the sphere of foreign policy. In the academic studies regarding the subject, opinions known are generally repeated. The media brings it on its agenda only on April 24 of each year. Turkey's state discourse does not step out of certain patterns.

External actors have determinant roles in the creation of Armenian problem and, in relation to this, the so-called genocide problem as well as its continuity up to the present day. The historical perspective will not be included in this study but the positions taken by the external actors will be reflected in order to be able to comprehend the problem its causes.

Today the problem has been influential on the determination of Turkey's relations with its neighbor Armenia and played the major role in the failure of the protocol signed between the two countries on October 10, 2009 so as to establish relations.

The so-called genocide has led to domestic political developments and been a means to receive votes in the elections overseas for many years. The candidates under the influence of Armenian lobbies promised to recognize the genocide if they were elected in the presidential elections, which adversely affected the bilateral relations. When the presidents did not take the step to recognize the so-called genocide in line with the state's official foreign policy after the elections, it did not mean that the problem came to an end; on the contrary the so-called genocide continued to be recognized in other countries. A recent example of this is Switzerland, which recognized it in December 2010.

Turkey has not been able to formulate a productive policy towards the solution of the problem, which led to the result that the number of the countries recognizing the allegations increased. Harsh discourses expressed towards these countries further contributed to the deterioration of bilateral relations.

A suggestion has been offered for the solution of the problem in this study. The suggestion has three dimensions. The carrying of state policy from rhetoric to constitutional line underlies this. The purpose of the suggestion is to contribute to the shift of Turkey to an "active / determinative" position and creation of a macro solution for the problem.

Keywords: Genocide allegation, Turkey, US, Armenia, Solution offer

GİRİŞ

Türkiye'nin dış politika alanında yaşadığı en büyük sorunlardan biri olan ve her yılın 24 Nisanı'na yaklaşıldığı günlerde ülkenin karşısına çıkan Ermeni soykırımı iddiası konusunda bugüne dek gerek akademik çevrelerde, gerekse medya alanında yazılıp çizilenler bir öncekinden farklı değildir. Siyasi sorunların çözümsüzlüğü âdeta "kangren" hâline gelmiş; problemin sona

erendirilmesi için makro etkisi olacak etkin ve kalıcı politikalar üretme zarureti ortaya çıkmıştır.

Konunun Ermenistan ve Türkiye başta olmak üzere, doğrudan bağlantısı olan ülkelerde iç siyasete etkisi; bunun ikili ilişkilere yansımaları, ABD boyutu ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine etkileri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada analiz edilen soykırım iddiası konusunda Türk dış politikası için öneri ilk kez Lefke Avrupa Üniversitesi ve Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği'nin düzenlediği, 02-05 Aralık 2010, Lefke-KKTC'de gerçekleştirilen 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu'nda sunulmuştur. İlgili öneri bu sempozyuma Azerbaycan/Bakü'den katılan siyasetçi Genire Paşayeva tarafından destek görmüş ve önerinin Bakü'de değerlendirileceğini ifade etmiştir.

Bu çalışmamızda dile getirilen öneri Azerbaycan basınıyla paylaşılmış ve destek bulmuştur. Öneri Rusçaya ve Azerbaycan Türkçesine çevrilip bir sayfalık kısa özeti Azerbaycan Türkçesi ve Rusça dillerinde yayınlanmıştır¹. Aşağıda belirtilen diğer basın organları da aynı öneriye destek verdiklerini ve en kısa sürede yayınlacaklarını dile getirmişlerdir.

Bakü-Habergazetesi-(Azerice)

Salamnews Haber Ajansı (Rusça, Türkçe, Azerice)

Salamnews gazetesi - (Azerice)

GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışma konumuz olan Ermenistan, Avrasya diye tanımlanan coğrafyanın önemli bir alanı olan Kafkasya'da yer almaktadır. Bu bölge, Türkiye'nin kuzeydoğu sınırına komşu olması nedeniyle Türk dış politikasının yakın ilgi alanı içindedir.

Brzezinski'nin "Avrupa'nın Balkanları"² diye tanımladığı Kafkasya, Türkiye'nin gündemine 1991'de -dünya siyasetinde denge unsurunun değiştiği- SSCB'nin sona ermesinden sonra girmiştir.

¹ Necati İyikan, Türk Akademisyen Sözde "Ermeni Soykırımı" İddialarına Son Verecek Öneri Tasarladı

[http://salamnews.org/tr/http://salamnews.org/tr/news/read/28582/tuumlrk-akademisyen-soumlzde-ldquoermen-soykirimirdquo-iddialarina-son-vercek-oumlneri-tasarladinbsp/](http://salamnews.org/tr/http://salamnews.org/tr/news/read/28582/tuumlrk-akademisyen-soumlzde-ldquoermen-soykirimirdquo-iddialarina-son-verecek-oumlneri-tasarladinbsp/)

² Ali Faik Demir, "Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya, En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri", içinde: "Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar, Bölgesel Güç ve Garanti Etkeni Olarak Türkiye'nin Rolü", Konrad Adenauer stiftung, Ankara, 2007, s. 14.

Demir bu sunumu "Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar, Bölgesel Güç ve Garanti Etkeni Olarak Türkiye'nin Rolü" konulu uluslararası panelde dile getirmiştir.

1922 tarihinde SSCB'deki Birlik Anlaşması'nın 12 Aralık 1991'de Rus Parlamentosu tarafından feshedilmesiyle birliği meydana getiren 15 cumhuriyetin bağımsızlığının önü açılmış oldu. Demirperde koşullarında dünyadan soyutlanarak yönetilen bu ülkelerde ve çalışma alanımız olan Güney Kafkasya'da bağımsızlık sonrası üç önemli konu ve bunlarla ilgili sorular bölgenin/dünyanın günümüzde gündem maddelerini oluşturmaya devam etmektedir.

Birinci konu ve sorular; XIX. ve XX. yüzyıllarda dünyadaki güç dengesini okyanus-ötesi ve Avrupa ülkeleri kurarken XXI. yüzyılda belirleyici unsur, Avrasya–Amerika alanına kaymıştır. Birinci konuda; bu coğrafyadaki siyasi ve ekonomik gelişmelerin önemi sorgulanacaktır. Bu bağlamda öncelikle "Bölgesel ve küresel güçlerin bu coğrafyadaki siyasi ve ekonomik hedefleri ne olacaktır?" ve "Bunlara ulaşmak için hangi araçlar devreye sokulacaktır" soruları önemlidir. XIX. yüzyılda, Rusya ve İngiltere arasında yaşanan ve Orta Asya üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesinin ifadesi olan "Büyük Oyun" XXI. yüzyılda tekrar gündeme gelecek midir? Bu soruya olası "evet" yanıtında, devamında gelecek olan, "Bu oyunun aktörleri kimlerdir?" ve "Bu durum, Kafkasya'daki siyasi ve ekonomik dinamikleri mikro/makro boyutta nasıl etkileyecektir?" soruları da önem arz etmektedir.

İkinci konu ve sorular: Soğuk savaş dönemi koşullarında baskı altına alınan etnik ve siyasi problemlerin sıcak çatışma şeklinde ortaya çıkmasıdır. Bunlar; Çeçenistan–Rusya/Tarafların konuyu tarihî gerekçelerle sundukları Yukarı Dağlık Karabağ³ sorunu⁴ merkezli Ermenistan–Azerbaycan⁵/Abhazy merkezli Gürcistan–Rusya'dır.⁶ Rusya Federasyonu

³ Dağlık Karabağ sorununun tarihsel boyutunun ele alındığı çalışma için bkz. Kohrs, Michael, "Geschichte als politisches Argument: Der 'Historikerstreit' um Berg-Karabach", in: Fikret Adanır-Bonwetsch Berd, *Osmanismus, Nationalismus und der Kaukasus*, Wiesbaden, 2005, s. 43–65.

⁴ Adam, Volker, Umdeutung der Geschichte im Zeichen des Nationalismus seit dem Ende der Sowjetunion: das Beispiel Aserbajdschan, in: Adanır, Fikret / Bonwetsch Berd, *Osmanismus, Nationalismus und der Kaukasus*, Wiesbaden, 2005, s. 22

⁵ Sorunun tarihsel boyutu ve günümüze yansımaları için bkz. Nagornyj Karabach Pietzonka, Barbara, *Ethnisch-territoriale Konflikte in Kaukasien, eine politisch-geographische Systematisierung*, Schriftenreihe des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln, 1995 s. 121-127.

⁶ Bölgenin analizi için bk. Alexander, Dietrich, der Kaukasus und die Türkei – Nachbarschaftspolitik in schwierigem Terrain, in: 21. Deutsch-Türkisches Journalistenseminar, die Rolle der Türkei als Vermittler zwischen Ost und West, Konrad Adenauer Stiftung, 23-26 Mai Antalya, 2007, 191 – 194.

Gürcistan'daki Rus izlenimleri ve bunun Rusya – Gürcistan siyasi/ekonomik ilişkilere yansımaları için bkz. Napiontek, Helmut Udo, *Krisenregion Kaukasus, Georgische Entwicklungsperspektiven vor dem Hintergrund von innerstaatlichen Konflikten, russischen Hegemonia-*

sınırları içinde yer alan Kuzey Kafkasya'da yedi özerk cumhuriyet vardır. Bunların genelde Müslüman olması ve Rusya'yla olan ilişkileri de bölge güvenliği için önem arz etmektedir. Kuzeybatı Kafkasya'daki Adige Özerk Cumhuriyeti Meclisi 1864'de sona eren Rus-Kafkas savaşlarında Rusların soykırım yaptığını kabul eden bir karar almıştır. Bu, Rusya içindeki siyasi dengelerin hassaslığına dair önemli bir örnek olarak ele alınabilir.

Hâlâ güncelliğini koruyan bir soru da; anılan problemlerin ikili ülke ilişkilerine ve bölge dinamiklerinin oluşumuna etkisinin ne olacağıdır.

2008 Ağustosundaki Rusya-Gürcistan çatışması, başta ABD olmak üzere Batı'nın buna tepkisi; ABD gemilerinin Türkiye'de Boğazlar bölgesinden Karadeniz'e ulaşması bölgedeki siyasal arenada yeni bir bölüm açmıştır. Türk dış politikası için önemli bir yeri olan 20 Mayıs 1936 tarihli Montreux Sözleşmesi'nin işlevselliğinin özellikle Rusya tarafından tartışılmaya açılması, bölgedeki siyasi gelişmelerin makro boyutuna bir örnektir.

Bu bağlamda, "Rusya-Gürcistan çatışmasında orantısız güç kullanmakla eleştirilen Rusya'nın Kuzey-Güney Kafkasya'daki hedefleri nedir?", "Bu hedeflere ulaşmak için kullanacağı araçlar -başta Türkiye olmak üzere- bölge içindeki/dışındaki ülkeler arası ilişkilere etkileri nasıl olacaktır?" soruları önemlidir.

Üçüncü konu ve sorular: Hazar Havzası kaynaklı hidrokarbonun Batı'ya taşınmasıdır. Bu konu, bölge içi ve dışındaki, bölgesel ve küresel güçlerin çıkar çatışmasını gündeme getirmektedir. Yeryüzündeki savaşların çıkmasında enerji faktörünün belirleyici olması; 2003'te ABD tarafından sözde demokrasi getirmek amacıyla gerçekleştirilen işgalin temel nedenin de enerji kaynaklarını kontrol altına alması buna bir örnektir.

Batı sanayisinin Orta Doğu'daki enerji kaynaklarına olan bağımlılığı, ABD, AB ve Çin'in enerji ihtiyacının yaklaşık yüzde kırkının Hürmüz Boğazından geçen tankerlerle karşılanması; bu boğazın kuzeyinde, başta İsrail olmak üzere Batı güvenliğini nükleer silahlarla tehdit edeceği iddia edilen İran'ın olması, bölgesel/küresel güçlerin bölge politikalarını etkilemekte/belirlemektedir.

Temeli 1996'da Şanghay'da atılan, 2001'de uluslararası bir örgüt olarak kurulan, içinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin de yer aldığı Şanghay İş Birliği Örgütü'nün (ŞİÖ) örgütte "gözlemci" sıfatıyla yer alan İran sayesinde Hürmüz Boğazına ve Hazar Havzasına komşu olması da, bölgesel/küresel güç/denge dinamiklerini belirleyen önemli bir unsurdur. ŞİÖ'nün 2005'te Astana Toplantısı sonrasında yaptığı açıklamada, ABD'den 11 Eylül olayları

lansprüchen und "Petropolitics", Wissenschaftliches Forum für Internationale Sicherheit e. V., WIFIS, Hamburg, 1998, s. 57 - 62.

sonucu geldiği bölgeden çıkma takvimini istemesi, bu örgütün önemi/gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Bu bağlamda şu sorular önemlidir: “Hazar Havzasındaki enerjinin Batı’ya taşınması hangi güzergâhta olacaktır?”, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattına paralel inşa edilebilecek Kazakistan, Türkmenistan doğal gaz boru hattı gündeme gelecek midir?”, “Türkiye üzerinden Batı’ya gitmesi planlanan Nabucco Boru Hattı projesinin gerçekleşmesi, Batı’nın Rusya’ya olan enerji bağımlılığını azaltacak mıdır?”

Çalışma konumuz olan Ermenistan’ın Nabucco Projesi oluşturulmasında projeye dahil edilmesini ve bunun Türkiye-Ermenistan/Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sorunların çözümüne katkıda bulunabileceği düşüncesi de enerjinin bölge sorunlarındaki rolünü göstermektedir.

Yukarıda dile getirilen soruların yanıtları çalışma konumuzun dışında kalmaktadır; bölgedeki enerji konusu da araştırılmayacaktır. Bu bilgilerin verilme amacı, Ermenistan’ın da yer aldığı Kafkasya’daki siyasi gelişmeler ve aktörlerin konum/hedefleri/buna ulaşmadaki araçları hakkında genel bir bilgi vermektir. Günümüzdeki sözde soykırım konusu da ABD ve Rusya gibi güçlerin amaçlarına ulaşmada kullandıkları araçlara bir örnektir. Bu konunun oluşumunu/sürekliliğinin sağlanmasını ve günümüze kadar gelmesini dış aktörlerin etkisi olmadan analiz etmek mümkün değildir.

KISA TARİHÇE

1699 Karlofça Antlaşması’yla gerileme dönemine giren Osmanlı Devleti, uluslararası ilişkilerde artık “etken” pozisyonunu kaybetmiş; Avrupa ülkelerinin müdahalelerine maruz kalmıştır. Aynı dönemde ülke dışı aktörler, Osmanlı’yı yıpratmak için Ermenileri araç olarak kullanmaya başlamıştır.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Osmanlı ordularının Rumeli ve Doğu Anadolu’da yenilmesi ve Rus ordularının Edirne’yi de alarak Çatalca önlerine kadar ilerlemesi üzerine II. Abdülhamid’in Rus çarından barış antlaşması istemesi ve 3 Mart 1878’de imzalanan Ayastefanos Antlaşması’yla Osmanlı’daki Ermeni probleminin boyutları genişlemeye başlamıştır. Bu antlaşmanın 8. Maddesi’ne göre Osmanlı topraklarındaki Ermeniler, buldukları yerlerde ıslahat yapacaklardır.⁷ Bu anlaşmanın bir başka önemi de Ermeni sorununun ilk kez uluslararası boyuta taşınmasıdır.

Ayastefanos Antlaşması’nda Osmanlı İmparatorluğu, kâğıt üzerinde de kalsa Rusya tarafından bölünmüştür. İngiltere ve Avusturya, Ayastefanos Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda ve bölgede etki/güç alanını genişleten Rusya’dan rahatsız olmuş; antlaşma içeriğinin değiştirilmesi yö-

⁷ Boray Erden Ferit, *Bilinmeyen tarih ve Türkler*, ikinci cilt, İstanbul, 2005, s. 387.

nünde Rusya'ya baskı yapmış; hedeflerine ulaşmak için "savaş tehdidi" kullanılmaktan çekinmemişlerdir. Bu amaç için Alman şansölyesi Bismarck'ın devreye girmesi istenmiştir.⁸ Osmanlı Devleti'yle savaştan yeni çıkan ve ikinci bir savaşı göze alamayan Rusya, Bismarck'ın önderliğinde yeni bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bismarck'ın önceliği ise 1871'de yeni kurulan Alman İmparatorluğu'nu tehdit edebilecek sınır/güç/denge statüsünün oluşmasını engellemektir. Olası bir Avusturya ve İngiltere'nin Rusya'yla savaşı ise sınırların yeniden çizilmesini ve Alman İmparatorluğu'nun güvenliğinin tehdit edilmesini beraberinde getirebilecekti.

13 Haziran 1878'de Bismarck'ın başkanlığında Berlin'de toplanan kongrede bir ay boyunca tartışmalar yapıldı ve nihayetinde 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti'ni Müşir Mehmed Ali Paşa, Berlin büyükelçisi Sadullah Bey ve Nafia Nazırı Aleksandr Karatodori'nin temsil ettiği kongrede alınan kararlara imza koyan diğer devletler; Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa'ydı. Bu antlaşma, Ermeni sorununun iki koldan temellerinin atılması açısından önemlidir. Birincisi, Ermeni cemaatlerinin faaliyetleri; ikincisi uluslararası önemli aktörlerden olan İngiltere ve Rusya'nın konuya gösterdikleri ilgidir. Adı geçen kongrenin bir başka özelliği de Ermeni meselesinin, Osmanlı Devleti üzerinde âdeta "Demokles'in Kılıcı" gibi sallanarak baskı unsuru olma özelliğinin Rusya'dan Avrupa devletlerine geçmesidir.

Birinci maddeye örnek olarak Ermeni Patriği Narses Varjabedian'ı (Berlin Kongresi'nden önce, 21 Nisan 1878'de Manchester Ermeni Komitesi reisi Karekin Papazyan'a mektup yazarak Ermeni meselesinin tanıtımının yapılması konusunda destek istemişti)⁹ Avrupada'ki Ermeni kiliselerinin desteğiyle Avrupa kamuoyunda yoğun propaganda faaliyetlerine başlaması verilebilir.

İkinci maddeye örnek, İngiltere'dir. Bu ülke, 1878-1880 yılları arasında hazırladığı "Anadolu Islahat Projesi"ni gündeme getirmiş; Ermeni konusu burada temel konu olarak değerlendirilmiştir. Amaç; belirtildiği gibi "ıslahat" değil Osmanlı Devleti'ni kontrol altına almaktır.¹⁰ Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşmasını geçersiz hâle getirmiş; böylece Sevr Antlaşması gibi uygulanmayan bir antlaşma olarak tarihteki yerini almıştır.

Ermeni probleminin hız kazanmasına ve günümüze kadar ulaşmasında önemli faktörlerden biri de Ermeni örgütlenmeleridir. İlk adım olarak

⁸ Kaynakta Bismarck'ın devreye girmesini Ayastefanostan rahatsız olan Avrupalı ülkeler istemiş denmekte ve ülke adı verilmemektedir. Bkz. a.g.e. s. 388.

⁹ Dabağyan, Levon Panos, Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 115, 116.

¹⁰ Günay, Bekir, Ermeni Meselesi ve Tehcir, Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları: 2, İzmit, 2006. s. 16, 17.

1877'de ihtilalci zihniyet taşıyan, ilk hedef olarak Osmanlı topraklarında, bağımsız bir Ermenistan kurulmasını sağlamak olan Hınçak Komitesi adlı bir cemiyet, İsviçre'nin Cenevre şehrinde kurulmuştur.¹¹ Burada ilginç olan, parti kurucularının Osmanlı İmparatorluğu'nda hiç yaşamamış olmalarıdır.¹² Bu da imparatorluk dışındaki güç/güçlerin mevcut örgütlenmeye katkı sağladıklarına ilişkin önemli bir ipucu olarak değerlendirilmelidir ki, günümüzde de bu sorun aynı şekilde devam etmektedir.

Örgütlenmeye bir başka örnek ise 1890'da " Taşnaktzutyun" adıyla kurulan; amacı Ermenistan'ın bağımsızlığını sağlamak olan bir örgüttür. Bunun Rusya'nın desteğiyle kurulması,¹³ Paris'in propaganda merkezi olması¹⁴ problemim makro boyutuna dair önemli bilgilerdir.

Amerikalı misyonerlerin XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında faaliyete başlamış; ilgi alanlarının başına Osmanlı topraklarındaki Ermenileri koymuş; kurdukları okullar ve kiliseler sayesinde Ermeni milliyetçiliğinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.¹⁵ Bu son örnek de aynı şekilde okyanusötesi gücün Anadolu topraklarındaki Ermeni meselesinin makro boyutunun önemli bir göstergesidir.¹⁶

Tehcire giden yol: 8 Şubat 1914'te Rusya'yla bir antlaşma yapılır. Buna göre Doğu Anadolu'da islahat uygulanacak ve bunun için bölgenin idari olarak ikiye ayrılacağı belirtilmiştir. Bu şekilde Rusya'nın Osmanlı toprakları içinde bir Ermenistan kurma isteğinin temelleri¹⁷ böylece atılmış olur. Ayrıca, bu antlaşmayla Rusya'nın Ermenistan meselesinde etken ülke olduğu diğer devletler tarafından kabul edilmiş olur. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu anlaşma uygulanmaz; ama güçlü devletlerin, Ermenileri Osmanlı toprakları üzerindeki hedeflerine ulaşmada araç olarak kullanmaları da tehcir sürecinin başlamasına neden olmuştur.¹⁸ İçişleri Bakanlığı'nın Başbakanlık'a gönderdiği 26 Mayıs 1915 tarihli ve 270 numaralı tezkeresinde tehcir şu biçimde dile getirilmiştir : "Savaş yörelerine yakın bölgelerde oturan Ermenilerin bir kısmı, ordunun harekâtını zorlaştırır davranışlarda

¹¹ Boray, Erden Ferit, Beyaz Ölüm, Türkler ve Ermeniler, 2. Basım, İstanbul, 2004 s. 83.

¹² Günay, Bekir, age. s. 18.

¹³ Günay, Bekir, age. s. 18.

¹⁴ Mazıcı, Nurşen, Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1920, Pozitif Yayınları, İstanbul, Nisan 2005, s. 49.

¹⁵ Erhan, Çağrı, Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, Ankara, 2001, s. 303, içinde: Günay, Bekir, "Ermeni Meselesi ve Tehcir", Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları: 2., İzmit, 2006, s. 22.

¹⁶ Misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine ilişkin bkz.

Çaxmaqlı Qafar Tarihte Ermeni Meselesi, Bakü, 2008, s. 22 – 30

¹⁷ Günay Bekir, age. s. 25.

¹⁸ Günay Bekir, age s. 26.

bulunmakta, halka saldırmakta ve isyancılara yataklık etmektedirler.”¹⁹ Burdan amaç zorluk çıkaranların, ülkenin Suriye, Halep gibi diğer bölgelerine nakledilmelerini sağlamaktır.

Uluslararası aktörlerin²⁰ Osmanlı topraklarındaki Ermenileri, bu ülkeyi zayıflatmak amacıyla ayaklandırma çıkartmaları noktasında yönlendirmeleri/örgütlemeleri de önemlidir. Erzurum Ayaklanması (20 Haziran 1890), Kumkapı Gösterisi (15 Temmuz 1890), I. Sasun Ayaklanması (28 Ağustos 1894)²¹ başlıcalarıdır. *New York Herald*'da²² “Ermenilerin başkaldırmalarının yabancı ülkelerden gelen kışkırtmalardan olduğu”nu yazması ve olayların dış sorumlusu olarak da İngiltere’yi göstermesi²³ Ermeni meselesindeki dış bağlantıları teyit eder niteliktedir.

Ulusal aktörlere örnek; “Bâb-ı Âli'nin İyileştirme Projesi” (22 Kasım 1913) çerçevesine Fransa, İngiltere ve Rusya'nın yanında Almanya ve Avusturya'nın da karışması²⁴, Almanya'nın (188'den itibaren II. Wilhelm dönemi) Osmanlı İmparatorluğu'yla başta İstanbul-Konya-Bağdat demiryolu projesiyle yakın siyasi/ekonomik ilişkileri olmasına rağmen Ermenistan konusuyla ilgilenmesi manidar bulunmuştur

Osmanlı topraklarındaki Ermeni meselesinde dış aktörlerin oynadıkları role ilişkin son örnek, Enver Paşa'nın ABD Büyükelçisi Morgenthau'ya Ermeni isyanlarıyla ilgili sözüdür. “Rusya, Fransa, İngiltere ve Amerika yakınlık göstermek ve onları yüreklendirmekle Ermenilere hiç de iyilik etmiyor. (...) Kesinlikle inanıyorum ki, yabancı ülkeler arka çıkmasalar, Ermeniler hükümete karşı çıkma çabalarını bırakır ve yasalara saygılı yurttaş olurlar.”²⁵

I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde isyan çıkartan Hınçak ve Taşnak liderlerinin tutuklanmalarının tarihi olan 24 Nisan 1915 tarihi, sözde soykı-

¹⁹ Mazıcı Nurşen, age s. 102, 103.

Konuyla ilgili Osmanlı Hükümetinin kendini savunma tedbirleri için bkz.

- Ahmet Rüstem Bey, *La Guerre Mondiale et La Question Turco-Armenienne*, (orijinal adı) 1918, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 69 - 71.

²⁰ 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra 1919-1922 yıllarında Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermeni devleti için Fransa, İngiltere, ABD, Almanya ve SSCB'nin görüşleri için bkz. Gürel, Ahmet, *Yabancı Kaynaklarda Türk-Ermeni İlişkileri*, (1071 - 2006), İzmir, 2006, s. 113 - 130

²¹ Mazıcı, Nurşen, age. s. 50-70.

²² Kaynakta tarih verilmemiş; ama metindeki kronoloji takip edildiğinde I. Sasun Ayaklanması sonrası döneme rastlamaktadır.

²³ Mazıcı Nurşen, age. s. 55.

²⁴ Mazıcı Nurşen, age. s. 74, 75.

²⁵ Mazıcı Nurşen, age. s. 104, 105.

rım günü²⁶ olarak tespit edilmiştir. Her sene de anma törenleri yapılmaktadır.

SÖZDE SOYKIRIM, TÜRKİYE’NİN SİYASETİ

Genel itibarıyla resmî devlet söylemi geliştirilmiş; hiçbir zaman soykırım kelimesi tek başına telaffuz edilmeyerek önüne “sözde” tamlaması getirilmiştir. Bu söylem, Parlamento’da temsil edilen –ağırlıklı olarak- siyasi partilerin, medyanın, sivil toplum kuruluşlarının ve halkın desteğini almıştır. Türk bilim insanları, İngilizce başta olmak üzere çeşitli dillerde, konuyla ilgili düşüncelerini dünya kamuoyuna bildirmiş; ancak subjektif diye nitelenen bu bilgilendirmeler, derinlemesine incelenmeden, taraftar toplama olarak değerlendirilmiştir. Objektif ve özgürlükçü olduğunu ileri süren Batı dünyası, önüne serilen belgeleri yok sayma, inanmama yolunu seçmiş Fransa örneğinde olduğu gibi- soykırım olmadığının söylenmesini bile yasalarıyla engellemiş, dolayısıyla bu açıdan konuya açıklık ve çözüm getirme yolları baştan kapanmıştır.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin arşivler açılsın; bilim insanlarının bağımsız, tarafsız araştırma yapımları sağlansın” önerisi de Ermenistan tarafından desteklenmemiş ve sorunun çözümüne katkı sağlamamıştır.²⁷ 10 Ekim 2009 tarihinde, Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair imzalanan protokol, dünya kamuoyunun ilgisini çekmiş; ancak Ermenistan Anayasa Mahkemesi’nin “soykırım” konusuyla ilgili yaptığı itiraz nedeniyle yine çıkmaza girmiştir.

Bir başka ifadeyle iki ülke arasındaki diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkiler, bu sorun nedeniyle askıya alınmıştır. Kısa, orta ve uzun vadede de sorunun çözümünün belirsizliğini koruması beklenmektedir. Bu çalışmada, soruna olası bir çözüm önerisi getirilmeye çalışılacak; konu Türkiye ve Ermenistan dışındaki ilgili ülkeler bazında da değerlendirilecektir.

²⁶ I. Dünya Savaşı’nda sözde soykırımın oluşmasında Osmanlı’da görev alan Alman askerlerinin durumunun incelendiği “Die direkte und indirekte deutsche Mittäterschaft am Völkermord” çalışma için bkz.

Dadrian, Vahakn N., Einleitung, in: Gust, Wolfgang, (Hrsg.) Der Völkermord an den Armeniern 1915/16, Dokumente aus dem Politischen Archiv des deutschen Auswertigen Amts, Springe, 2005, s. 11 – 16.

²⁷ Sözde soykırım konusunun Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmede tanıma şartının değerlendirilmesi için bkz.

Witzens Udo, Vorwort, in: Özgönül, Cem, (Hrsg.), Der Mythos eines Völkermordes, - eine kritische Betrachtung der Lepsiusdokumente sowie der deutschen Rolle in Geschichte und Gegenwart der “Armenischen Frage”, Köln, 2006, 24.

ABD VE SOYKIRIM

Türkiye ve Ermenistan dışında, bu sorunun çözümünde önem taşıyan ve temel taşlarından biri olan ülke, ABD'dir. Soykırım iddiası konusu, ABD'nin iç siyasetinde değerlendirilmektedir. Bu ülkede, istisnasız her başkanlık seçiminde "soykırım" gündeme getirilmiş; adaylar bu doğrultuda sözler vermiştir. Bugünkü Başkan Barack Obama'nın 4 Kasım 2009 seçim kampanyası sırasında ABD'nin, dürüstçe Ermeni soykırımından bahseden²⁸ bir başkanı hak ettiğini dile getirmesi, buna verilecek önemli bir örnektir.

Soykırım iddiaları, Washington sınırları dışında da seçim siyasetinin gündeminde yer almış; kamuoyunda siyasi aktörler arasında sert tartışmalara neden olmuştur. Jean Schmidt, -son seçimde Ohio eyaleti, 2. Bölge'den Temsilciler Meclisi'ne girmiştir- seçim kampanyalarında konuyla ilgili düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: "Kendi tarih bilgime göre 1915'te yaşanan trajik olaylara soykırım denemez. Bu konu tartışılmaz değildir. Amerika'da ve dünyada çok sayıda saygın tarihçi, tam tersini söylemektedir. Olayı ABD Kongresi değil, uluslararası, bağımsız bir komisyon çözüme kavuşturmalıdır"²⁹

Schmidt'in aynı bölgeden rakibi, Ermeni asıllı David Krikorian ise Schmidt'e bu düşüncesinden ötürü "Türklerden soykırımı inkâr için kan parası aldığı" şeklinde suçlamalar yöneltmiştir.³⁰ Buna ilişkin bir başka örnek de ABD Kongresi, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Başkanı Howard Berman'dır. Ona göre ABD'nin sözde Ermeni soykırımını tanımasının zamanı gelmiştir.

Bu örnekler, soykırım iddialarının, okyanus ötesi bir ülkenin seçim kampanyalarını önemli derecede etkilediğinin; aynı şekilde Ermeni lobisinin liderler seviyesinde başarılı olduğuna dair örneklerdir.

Seçim öncesi verilen vaatler, Ermenilerde bir beklentiye yol açmış; bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin sözde soykırımı tanıması noktasında etkili bir baskı aracı olarak görülmüştür. Başkanlık seçimi sonrasında ise verilen soykırımı tanıma sözleri, -her defasında Türkiye'nin jeopolitik, stratejik önemi gözetilerek- tutulmamıştır. Seçim öncesi konunun destekleyicilerinden biri olduğu izlenimini veren Barack Obama, konuyu gündeme getirmemiş; hatta 24 Nisan mesajında "soykırım" yerine Ermenice "Büyük Felaket" anlamına gelen *Meds Yeghern* terimini kullanmış; bu da dünya basınında ilginç bulunmuş ve gündeme taşınmıştır. Örnekler: *Financial Times*: "Obama, Türkiye ile ilişkileri korumak için sözünü tutmadı." ; BBC: "Başkan seçilene kadar soykırım kelimesini sıklıkla kullanan Obama, bu kelimeyi kul-

²⁸ Hürriyet gazetesi, 26.03.2009

²⁹ Çakırözer, Utku, Ermenilere Ohio Darbesi, Schmidt, "Benim Tarih Bilgime Göre Buna Soykırım Denemez", Milliyet, 11.06.2009.

³⁰ agm.

lanmaktan kaçındı”; AP: “Obama ‘soykırım’ demeyerek, eleştirdiği Bush yönetiminin diplomatik manevralarından birini daha yapmış oldu.”³¹ Konunun başka bir boyutu da bu tür bir siyasi söylemin Ermenilerde hayal kırıklığı yaratmasıdır.

TÜRKİYE VE SOYKIRIM

ABD başkanlarının her sene yayınladığı 24 Nisan mesajında “soykırım” sözcüğünün geçmemesi için Türkiye’de âdeta bir seferberlik başlatılmaktadır. Mecliste temsil edilen partilerin iyi İngilizce bilen ve ABD’yi tanıyan üyelerinden gruplar oluşturulmakta; bunlar Washington’a giderek; siyasi karar mekanizmasındaki aktörlerle birebir konuşma yapmak yöntemiyle Türkiye’nin soykırım görüşüne destek aramaktadırlar. Bunun dışında Türkiye adına konuyla alakalı lobi faaliyetini sürdürmesi için ABD’li şirketler görevlendirilmekte; önemli ücretler ödenmektedir.

Türkiye’de başta Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık makamlarının Aralık ayından başlamak üzere ABD Başkanlarıyla yaptıkları telefon görüşmeleri, basına “Sayın Cumhurbaşkanı/Başbakan, ABD Başkanı’yla görüşmüş, Türkiye’nin düşüncesi dile getirilmiştir” şeklinde yansıtılmakta; bu ve buna benzer ifadeler –ve alınan yanıtlar- aylarca ülkenin gündemini işgal etmektedir.

Son dönemlerde Türkiye’de Ermenistan ve soykırım iddiaları üzerine üniversiteler bünyesinde araştırma merkezleri oluşturulmuş ve önemli eserler verilmiş; bunlar İngilizceye çevrilmiş; ancak, bilim çevrelerinden ve uluslararası siyasi karar mekanizmalarından beklenen destek gelmemiştir. Türkiye’ye soykırım iddiaları üzerinden yapılan baskılar devam etmiştir.

Ermeni lobileri, dünyanın değişik coğrafyasında yer alan parlamento- ların, soykırım iddiasını tanımasını sağlamıştır. Buna ABD’den 42 eyalet önemli bir örnektir. Diğer örnekler ise İngiltere, Rusya, vb.dir; Vatikan’ın da bu gruba katılması manidardır. Türkiye’nin komşusu Yunanistan’da, 24 Nisan’ın “Türklerin I. Dünya Savaşı’nda Katlettikleri Ermenileri Anma Günü” olarak kabul edilmesi de konunun makro boyutuna sadece bir örnektir.

TÜRKİYE, ERMENİSTAN, SOYKIRIM

İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde sözde soykırım konusu, âdeta yol gösteren pusula görevini yerine getirmektedir. Ermenistan ulusal hareketinin lideri ve Ermenistan’ı bağımsızlığa taşıyan Levon Ter-Petrosyan’ın Türkiye politikasında bu pusula istisnai olarak kullanılmamış; Petrosyan Tür-

³¹ “Türkiye İçin Sözüden Döndü”, Hürriyet Dış Haberler Servisi, 26.04.2009.

kiye'yle yapıcı, olumlu bir diyalog arama süreci başlatmak istemiş;³² bu da Ankara tarafından desteklenmiştir. Ermenistan Parlamentosu'nun 11 Ağustos 1991'de kabul ettiği Bağımsızlık Bildirisi'nin 11. Maddesi'ndeki "Ermenistan Cumhuriyeti 1915'te Osmanlı Devletinde ve Batı Ermenistan'da işlenen soykırımın uluslararası alanda kabul edilmesi için sürdürülecek çalışmaları destekleyecektir", maddesi, Ankara - Erivan ilişkilerine yansıtılmıştır. Petrosyan, diasporanın Ermenistan üzerindeki etkisini kırmak istemiş;³³ hatta Aralık 1991'de Washington'da Ermeni diasporanın önde gelen isimlerinden ABD Kongresi'nde Türkiye karşıtı politikalarını hafifletmelerini istemiştir. Yine onun döneminde Ermenistan 1992'de, AGİT'e üye olmuş; maddeler arasında olan "sınırlarda değişiklik istenmeyeceği" şartını da kabul etmiştir. Petrosyan'ın bu siyaseti, Ermenistan'da taraftar bulamamış, liderin sonunu hazırlayan en önemli nedenlerden biri olarak sayılmıştır. İki ülke arasında esen barış rüzgârları, 1998'de iktidara gelen Robert Koçaryan'la birlikte son bulmuş; onun "barışalım; ancak geçmişi de unutmayalım" sözüyle tekrar başa dönmüştür. Halefi Sarkisyan'ın 10 Ekim 2009'da yapılan protokolle bağlantılı olarak "Soykırım konusunda taviz yok"³⁴ şeklindeki açıklaması da problemin gündemdeki yerini ve önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

TÜRKİYE, AZERBAIJAN, PROTOKOL

10 Ekim 2009'da imzalanan ve Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair protokol, iki dost ülke olan Azerbaycan ve Türkiye'nin ilişkilerine sekte vurmuştur. Protokolde belirtilen Türkiye'nin sınırlarını Ermenistan'a -şartlı da olsa- açma olasılığı, Azerbaycan'da derin üzüntüye neden olmuş; Bakü'nün Ankara'ya duyduğu güvenin zedelenmesine yol açmıştır. İlhan Aliyev, bunun üzerine Moskova'yla enerji konusunda yakın işbirliği arayışlarına yönelmiş; bu da Rusya'nın bölgede mevcut "etken ülke" konumunun daha da güçlenmesine neden olmuş; Türkiye'nin Azerbaycan gibi dost ve kardeş bir ülkeyi kaybetme riskini beraberinde getirmiştir.

Türkiye doğal gaz temininde Rusya'ya yüzde 60 oranında bağımlı durumdadır; bu alanda bağımlılık, Batı Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Rusya'nın enerjideki tekeli kırılmak adına ortaya atılan Nabucco Projesi

³² Götz, Roland/ Halbach, Uwe, Politisches Lexikon GUS, 3. Auflage, München, 1996, s. 66.

³³ Kaufmann'a göre Ermeni diasporanın yardım etmemesi durumunda Ermenistan'ın günümüzde ayakta durması mümkün değildir.

Kaufmann Rainer, der Kaukasus und die Türkei - Nachbarschaftspolitik in schwierigem Terrain, in: 21. Deutsch-Türkisches Journalistenseminar, die Rolle der Türkei als Vermittler zwischen Ost und West, 23-26 Mayıs, Antalya, 2007, s. 179.

³⁴ <http://tumgazeteler.com/?a=5489748> (18.11.10)

önemlidir. Doğal gazın Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'dan alınması ve Rusya'nın dışlanarak, boru hattının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanan bu projede, Azerbaycan kilit ülkelerden biridir. Bahsedilen Bakü-Moskova enerji yakınlaşması da bu projeye vurulacak önemli sektelerden birisi olması itibarıyla önemlidir.

Türkiye'nin Ermenistan açılımla Güney Kafkasya'da Bakü-Ankara dostluk ilişkileriyle kurduğu dolaylı etkinliği de tehlikeye girmiştir. Türkiye'nin belki de en büyük kaybı, Azerbaycan kamuoyundaki olumlu izlenimini önemli derece zedelemesi olmuştur.³⁵

ÇÖZÜM ÖNERİSİ

Önerinin üç boyutu vardır:

1. Türkiye kararlılığını göstermeli ve devlet siyasetini retorikten anayasal çizgiye taşımalıdır.

Açıklaması: Anayasaya bir ekleme yapılarak; burada soykırım iddiaları, kesin bir ifadeyle "ret" edilmelidir. Bunu destekleyici bir devlet açıklaması da yapılmalıdır. Bunun içeriği de şöyle olmalıdır: "Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinde gerçekleşen 1915 senesindeki olayları bir "soykırım" olarak değerlendirmemektedir. Bu değerlendirmeyi yapan/ yapacak olan ülkelerle ekonomik, siyasi, kültürel ilişkilerimizde başta "resmî kınama" olmak üzere hiçbir tepki verilmemeli; ilişkiler normal seyrine devam etmeli; bu tanınmanın niceliği³⁶ Ankara'nın siyasetini değiştirmemelidir.

Bundan amaç şudur: Konunun anayasa çizgisine taşınması, Ankara'nın kararlılığını göstermesi açısından önemlidir; bunun paralelinde kurulan baskılarda sonuç alınamayacağı için baskıların azalma eğilimi göstermesi mümkün olabilecektir. Anayasal ifadeye bir örnek -her ne kadar konular arasında örtüşme söz konusu olmasa da- İran verilebilir: İran Anayasası'na göre yabancı ülke askerinin İran'da konuşlandırılması yasaktır; bunun paralelinde başta Rusya olmak üzere Tahran'dan gelebilecek baskılar bertaraf edilebilmiştir. Bir anayasa maddesinin değiştirilmesi hukuken mümkündür; ancak ülke kamuoyunun adeta söz birliği ederek inandığı bir maddenin değiştirilmeye teşebbüs edilmesinin zorluğu da ortadadır.

³⁵ Türkiye - Ermenistan açılımlarının eleştirel değerlendirilmesi için bkz. Asker, Ali, Ermenistan Açılımı Sonrası Türkiye - Azerbaycan İlişkileri, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, İkiz Kulelerin Çökmesinden Ekonomik Çöküntüye, Ankara, 2010, s. 45 - 55.

³⁶ Yazar, öneriyi 9 Nisan 2010'da Akdeniz Üniversitesi'ne bir bilimsel çalışma için gelen Faruk Sönmezoğlu'na dile getirmiş; Sönmezoğlu bunu "tartışılabilir" bulmuş; ancak kendisinin hukukçu olmadığını, soykırımı tanıyan ülke sayısı çok artarsa bunun Türkiye'den tazminat talebini haklı çıkartacak boyuta ulaşıp ulaşmayacağı da değerlendirmelidir" şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

2. Bilimsel çalışmaların sürekliliği sağlanmalıdır.

Açıklaması: Türkiye Cumhuriyeti “sözde soykırım” konusuyla ilgili yapacağı bilimsel araştırmalara uluslararası arenada aralıksız devam etmeli; konu bilimsellik esas alınmak kaydıyla -başta ABD olmak üzere- bilim dünyasının dikkatine sunulmalıdır.

3. Türkiye Cumhuriyeti bölgesel-küresel çerçevede aktif dış politika sürdürmelidir.

Açıklaması: Bu madde, önerinin asıl maddesi değildir; ancak ilk iki maddeyi tamamlayıcı önemli bir unsurdur.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nin 4 Mart 2010 tarihli gündemindeki 1915 olaylarına ilişkin tasarıyla ilgili olarak “Dünya ve bölgesel barışa bu kadar katkı yapan bir ülkeyi rahatsız edecek bir karar almak, hiçbir akıl ve mantıkla bağdaşır bir tutum değildir”³⁷ ve Başbakan Erdoğan'ın Türkiye üzerinde soykırım üzerinde ABD kökenli baskılara karşı da “Türkiye eski Türkiye değildir”³⁸ ifadeleri son maddenin önemini göstermektedir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TANINMALARA TEPKİSİ

Büyükelçileri geri çağırmak çözüm mü?

Bilinen resmî söylemin dışına çıkılmamıştır; bu da sözde soykırımı tanıyan ülkeler arasındaki ilişkilere zarar vermesi ve sert şekilde kınanması olarak kendisini göstermiştir. Yine retorik çerçevesinin dışına çıkılmamış; ancak alınan kararların hiçbirisinde geriye dönüş sağlanamamış; bu da ülkenin saygınlığına gölge düşürmüştür. Başta basın olmak üzere kamuoyunun tepkisi sona erince de iki ülke arasındaki siyasi/ekonomik, kültürel ilişkiler aralıksız devam etmiştir.

Son örnek de İsveç Parlamentosu'nun 2010 Martı'nda soykırımın tanınmasına yönelik aldığı karardır; ardından da Türkiye'nin -sonuç getirmeyen- tepkileri gelmiştir: Türkiye İsveç Parlamentosu'nun “tanıma” kararlarından sonra, ilk tepki olarak Washington ve Stockholm'daki büyükelçilerini geri çağırmış; hatta Başbakan Erdoğan İsveç gezisini iptal etmiştir.

Burada, “Sorunların çözümünde diyalog kapısını kapatmak verimli bir yöntem midir?” sorusu önem kazanmaktadır. Yakın tarihte aynı yöntemi uygulayan Almanya'nın – Türkiye ile Almanya arasındaki sorunun içeriği farklıdır- tecrübesini çalışma konumuza rehberlik edip edemeyeceğinin tartışılmasını yararlı görüyoruz.

³⁷ Davutoğlu'nun Ermeni Tasarısı Açıklaması, Hürriyet 3 Mart 2010.

³⁸ Hürriyet 3 Mart 2010.

Hallstein Doktrini Nedir?

Bu doktrin, Almanya Federal Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda devlet sekreteri olarak (1951–1955) olarak görev yapan Walter Hallstein'in³⁹ adıyla anılmaktadır. Bu doktrin, 1955 Eylülü'nden, Willy Brandt'ın 1969 Ekimi'ndeki hükûmet açıklamasına kadar ülke dış politikasının temel çizgisini oluşturmuştur. Buna rağmen resmîyet niteliğini verecek yazılı bir belge mevcut değildir.⁴⁰

Şansölye Adenauer, 22 Aralık 1955'teki hükûmet açıklamasında doktrin'in içeriğini şöyle ifade etmiştir. "Bir ülke Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni (DDR- *Die Deutsche Demokratische Republik*) tanırsa Almanya Federal Cumhuriyeti bunu düşmanca hareket (*Acte peu amicable*) olarak değerlendirecektir."

Bu tanımayı yapacak ülkelere karşı gösterilecek tepki netleştirilmemiştir; ekonomik amborgadan diplomatik ilişkilerin kesilmesine kadar esnek tutulmuştur.

Tito'nun Yugoslavyası 1957'de, Fidel Castro'nun liderliğindeki Küba'nın da 1963'te DDR'yi tanımasıyla Almanya Federal Cumhuriyeti bu doktrini uygulamış; bu ülkelerle diplomatik ilişkilerini kesmiştir.⁴¹ Almanya kısa süre içinde DDR'yi tanıyan doğu Avrupa ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini de aynı şekilde sona erdirmiştir.⁴²

Almanya'nın 1965'te İsrail'le diplomatik ilişkilere başlamasını protesto eden bazı Arap ülkeleri DDR'yi tanımıştır; buna Arap dünyasının önemli ülkelerinden Mısır da dahildir. Almanya, doktrin gereği bu ülkelerle diplomatik ilişkilerini kesmiş;⁴³ bu da Almanya'nın sadece Doğu Avrupa ülkeleri nezdinde değil, Orta Doğu'da da yalnızlaşmasına neden olmuştur. Bu sonuç, Almanya'da bu doktrine eleştirel bir yaklaşımı da beraberinde getirmiş; "Hallstein Doktrini'nin ülkenin dış politikasında hareket kabiliyetini sınırlayan bir unsur olduğu sonucuna varılmış⁴⁴ ve -yukarıda belirtilen- W. Brandt'ın DDR'yi 1969'da hükûmet açıklamasıyla *de facto* statüsünde tanımış ve doktrin ortadan kaldırılmıştır.

³⁹ Walter Hallstein Bibliographie

⁴⁰ Hanns Jürgen Küsters Das Bundesarchiv | Artikeldatum: 17.03.2010

⁴¹ Interview des Ministerialdirektors, Professor Dr. Wilhelm G. Grewe mit dem Chefredakteur des Nordwestdeutschen Rundfunk, Hans Wendt ["Hallstein-Doktrin"], 11. Dezember 1955 Bayerische Staatsbibliothek

⁴² Aşula, Mustafa, "Hallstein Doktrini ve Türk Diplomasisi", Dünya gazetesi, www.dunya.com/yazdir.asp?id=81747, 29.03.2010.

⁴³ Aşula, Mustafa, age.

⁴⁴ Gray, William Glenn, Die Hallstein-Doktrin: Ein souveräner Fehlgriff?

HUKUKİ YAPTIRIM VAR MIDIR?

“Türkiye’nin anayasal zeminde değerlendirdiği sözde soykırım maddesi, uluslarüstü bir mahkeme tarafından geçersiz sayılabilir mi?” sorusu önem kazanmaktadır. Bir devletin uluslararası antlaşmalar ya da teamül yoluyla üstlendiği hukukî yükümlülükler ile bu yükümlülüklerle ters düşen iç hukuk kurallarının herhangi bir uluslararası yargı mercii veya yetkili organı tarafından değiştirilmesi ya da iptal edilmesi, birbirinden ayrı konulardır. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’nın (USAD) ve Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) yerleşik içtihadı uyarınca, bir uluslararası hukuk kuralıyla çatışan iç hukuk kurallarının varlığından ötürü bir devletin ancak uluslararası sorumluluğu işletilebilir, hiçbir şekilde o devletin iç hukuk kurallarına müdahale söz konusu olamaz. Uluslararası yargı organları birçok örnekte, iptal ya da iç hukuk kuralının yorumu gibi müdahaleleri yetkileri kapsamı dışında değerlendirmişlerdir.⁴⁵

Önerinin olası getirileri:

Burada sözde soykırım konusunun derin tarihsel, siyasi ve etnik boyutu olduğunu bir kez daha yinelemekte yarar vardır. Bir öneriyle sorunun çözülmesi reel bir değerlendirme olmayacaktır. Ancak, ısrarla ve kararlılıkla takip edildiği takdirde çözümsüzlüğe bir alternatif olabileceği için değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Ana hatlarıyla önerinin olası getirileri.

1. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki mevcut olumlu siyasi, ekonomik işbirliği sekteye uğramayacaktır.

2. Dağlık Karabağ’ın işgali konusunda Ankara’nın Bakü’ye verdiği destek sürekliliğini koruyacaktır.

3. Kararlı devlet siyaseti oluşturulduğunda, başta ABD kaynaklı Ermeni diasporasının tanınmaya yönelik çabaları sonuç vermeyeceği için Türkiye Cumhuriyeti üzerinde kurulan baskılar azalacak; orta ve uzun vadede ortadan kalkabilecektir.

⁴⁵ Bkz. USAD, Polonya Yukarı Silezyasında bazı Alman Çıkarları Davası, 23.05.1926, serie A, n° 7;

- UAD, Nottebohm Davası, 06.04.1955, Rec. 1955; Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Blaskic Davası, 03.04.1996 tarihli karar, IT-95-141).

- İç hukuk – Uluslararası hukuk ilişkilerine ilişkin görüşler için bkz. Hüseyin PAZARCI, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 5. baskı, 2007, s. 23-24.

- Tavsiye edilen kaynak: Alain PELLET, Patrick DAILLIER, Mathias FORTEAU, Droit International Public, L.G.D.J., Paris, 8. baskı, 2009, s. 1354-1355.

- Uluslar arası Hukuk alanında araştırma yapan ve uluslar arası ilişkiler Bölümü’nde ders veren Dr. Ulaş Candaş’tan akademik destek alınmıştır ve Ulaş Candaş’ın verdiği Fransızca kaynaklardan yararlanılmıştır.

4. Konu, başta ABD’de başkanlık seçimleri olmak üzere “çekim-cazibe merkezi”nin dışına çıkacak; Ohio eyaletindeki gibi yerel seçimlere de malzeme olmayacaktır.

5. ABD-Türkiye arasındaki müttefik ilişkilerine zarar vermeyecektir;

6. ABD’de soykırım konusunda Türkiye lehine çalışmalar yapan lobi şirketlerine maddi kaynak akışı duracaktır;

7. Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde -ABD kaynaklı Ermeni diasporasının etkisi azalacağı için- Petrosyan dönemindeki olumlu siyasi diyalog ortaya çıkabilecektir;

8. ABD gibi önemli bir ülkede her sene gündeme gelerek özellikle Ermeni gençliğinde mevcut olan “soykırım yapılmıştır” görüşünün daha da yerleşmesine ve nesilden nesle aktarılmasına araç olması önlenecektir;

9. Soykırımı tanıyan ülke sayısında bir düşüş olabilecektir;

10.Soykırımı tanıyan ülkelerle siyasi, ekonomik ilişkiler zarar görmeyecektir;

11.Türkiye Cumhuriyeti soykırım konusunda “etken/belirleyici” konumuna geçecek; ülkenin saygınlığı korunacaktır.

SONUÇ

Soykırım konusu sadece Ermenistan ve Türkiye arasındaki mikro siyasete etki etmemiş; konu Ermeni diasporası kanalıyla okyanus ötesine taşınmış, “soykırım” iddialarının sayısız ülke tarafından gerçek kabul edilerek tanınmasıyla makro boyuta ulaşmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin aldığı tedbirler (bilimsel çalışmalar/ülkeler nezdindeki siyasi girişimler/2009 Protokolü) soykırım konusunu gündemden düşürmemiş; Türkiye üzerindeki sözde soykırım iddialarını tanınması yönündeki baskıları hafifletmemiş; aksine artırmıştır. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası boyutta saygınlığı zedelenmiştir. Ankara’nın retorik çizgilerini aşmayan karşı söylemini bırakması; caydırıcı, kararlı bir siyaset/dış politika üretmesi gerekmektedir.

Buna ilişkin sunulan öneride ana hedef şudur: “Soykırım konusunun tanınmasına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti devletinin üzerindeki baskıların azalması ya da ortadan kalkmasıdır. Derin tarihsel perspektifi olan; günümüzdeki bölgesel, küresel ülkeler arasındaki ilişkileri etkileme becerisini gösteren bir konunun gündemden düşmesinin zorluğu malumdur. Getirilecek önerilerin de buna ne derece hizmet edeceği aynı şekilde tartışmaya açıktır; ancak özellikle ABD’deki Ermeni diasporası tarafından oluşturulan Türkiye’yi ve ülke insanını rahatsız eden mevcut “tanınma baskısı” karşısında takınılan “edilgen” konum, Türkiye’nin saygınlığına zarar vermekte ve

ülke insanını rahatsız etmektedir. Ankara, sözde soykırım sorununda ezber-
re dayalı ; üretkenliği olmayan edilgen konumundan çıkmalıdır. Bu çalış-
mada getirilen öneriler de buna katkı sağlama amacındadır.

KAYNAKLAR

- ADAM Volker, "Umdeutung der Geschichte im Zeichen des Nationalismus
seit dem
Ende der Sowjetunion: das Beispiel Aserbajdschan", in: ADANIR Fikret /
BONWETSCH
Berd, *Osmanismus, Nationalismus und der Kaukasus*, Wiesbaden, 2005.
AHMET RÜSTEM BEY, *La Guerre Mondiale et La Question Turco-Armenienne*,
(Orijinal adı) 1918, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, 2. Baskı, İs-
tanbul, 2005.
ALEXANDER Dietrich, "der Kaukasus und die Türkei – Nachbarschaftspoli-
tik in schwierigem Terrain", in: *21. Deutsch-Türkisches Journalistense-
minar, die Rolle der Türkei als Vermittler zwischen Ost und West*, Konrad
Adenauer Stiftung, 23-26 Mai, Antalya, 2007.
ASKER Ali, *Ermenistan Açılımı Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, 21.
Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, İkiz Kulelerin Çökmesinden Ekonomik Çö-
küntüye, Ankara, 2010.
BORAY Erden Ferit, *Bilinmeyen Tarih ve Türkler*, 2. cilt, Kum Saati Yayınları,
İstanbul, 2005.
ÇAXMAQLI Qafar, *Ermeni Meselesi*, Bakü, 2008.
DABAĞYAN Levon Panos, *Sultan Hamit Han ve Ermeni Meselesi*, İstanbul,
2001
DADRİAN Vahakn N., "Einleitung", in: Gust, Wolfgang, (Hrsg.) *Der Völkermord
an den Armeniern 1915/16*, Dokumente aus dem Politischen Arch-
iv des deutschen Auswaertigen Amtes, 2005.
DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 18.
Baskı, İstanbul, 2004.
DEMİR Ali Faik, "Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya, En Önemli Çatışma Nok-
taları ve Çözüm Önerileri", içinde: *Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar*,
Bölgesel Güç ve Garanti Etkeni Olarak Türkiye'nin Rolü, Konrad Adena-
uer Stiftung, Ankara, 2007.
GÖTZ Roland-Halbach Uwe, *Politisches Lexikon GUS*, 3. Auflage, München,
1996.

- GÜNAY Bekir, *Ermeni Meselesi ve Tehcir*, Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları: 2., İzmit, 2006.
- GÜNEY A. Nurşin, "AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği", (der) ÖZCAN Gencer-KUT Şule, *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul, 2000.
- GÜREL Ahmet, *Yabancı Kaynaklarda Türk-Ermeni İlişkileri*, (1071 – 2006), İzmir, 2006.
- İYIKAN Necati, *die politischen Beziehungen zwischen der Türkei und Aserbajdschan (1992-2003) unter besonderer Berücksichtigung des türkischen Modells im Kaukasus und in Zentralasien und dessen Bedeutung nach den Anschlägen vom 11. September 2001 in den USA*, Schriften zur internationalen Politik, (Doktora tezi) Bd. 14, Hamburg, 2005.
- İYIKAN Necati, *Türk Dış Politikasında Orta Asya'nın Yeri*, Kocaeli Üniversitesi, *İİBF* dergisinde Şubat – Mart 2011 tarihinde yayınlanacaktır.
- İYIKAN Necati, *Türk Akademisyen Sözde "Ermeni Soykırımı" İddialarına Son Verecek Öneri Tasarladı*, 22.01.11. [http://salamnews.org/tr/\(22.01.11\)http://salamnews.org/tr/ne-ws/read/28582/tuumlrk-akademisyen-soumlzde-ldquoermeni-soykirim-irdquo-iddialarina-son-verecek-oumlneri-tasarladinbsp/\(22.01.11\)](http://salamnews.org/tr/(22.01.11)http://salamnews.org/tr/ne-ws/read/28582/tuumlrk-akademisyen-soumlzde-ldquoermeni-soykirim-irdquo-iddialarina-son-verecek-oumlneri-tasarladinbsp/(22.01.11))
- KASIM Kamer, "Ermenistan", (der) Arı, Tayyar, *Orta Asya ve Kafkasya, Reketten İşbirliğine*, Bursa, 2010.
- KAUFMANN Rainer, "der Kaukasus und die Türkei – Nachbarschaftspolitik in schwierigem Terrain", in: 21. *Deutsch-Türkisches Journalistenseminar, die Rolle der Türkei als Vermittler zwischen Ost und West*, 23-26 Mai Antalya, 2007.
- KOHRs Michael, "Geschichte als politisches Argument: Der "Historikerstreit" um Berg-Karabach", in: ADANIR Fikret / BONWETSCH Berd, *Osmanismus, Nationalismus und der Kaukasus*, Wiesbaden, 2005.
- KUT Şule, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları", (der) ÖZCAN Gencer-KUT Şule, *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul, 2000.
- MAZICI Nurşen, *Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1920*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005.
- NAPIONTEK Helmut Udo, *Krisenregion Kaukasus, Georgische Entwicklungsperspektiven vor dem Hintergrund von innerstaatlichen Konflikten, russischen Hegemonialansprüchen und "Petropolitics"*, Wissenschaftliches Forum für Internationale Sicherheit e. V., WİFIS, Hamburg, 1998.
- ÖZCAN Gencer, "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi", (der) ÖZCAN Gencer-KUT Şule, *Tür-*

kiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul, 2000.

PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, 5. baskı, 2007.

PELLET Alain-DAILLIER Patrick-FORTEAU Mathias *Droit International Public*, L.G.D.J., Paris, 8. baskı, 2009.

PIETZONKA Barbara, *Ethnisch-territoriale Konflikte in Kaukasien, eine politisch-geographische Systematisierung*, Schriftenreihe des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln, 1995.

SÖNMEZ Yaprak, "Ermenistan 1991 - 2010 Arası Siyasal Gelişmeler", Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 10 Lisans öğrencisiyle bir öğretim üyesinin katıldığı (Yrd. Doç. Dr. Necati İyikan) Orta Asya ve Güney Kafkasya'da 1991 - 2010 Siyasi Gelişmelerin Analiz edildiği kitapta yer alacaktır. Tahmini yayınlanma zamanı Şubat - Mart 2011'dir.

TÜRKEŞ Mustafa, "Doksanlı Yıllarda NATO'nun Öncelikleri ve Türkiye", (der) ÖZCAN, Gencer-KUT Şule, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul, 2000.

WITZENS Udo, "Vorwort", in: ÖZGÖNÜL Cem, (Hrsg.), *Der Mythos eines Völkermordes, - eine kritische Betrachtung der Lepsiusdokumente sowie der deutschen Rolle in Geschichte und Gegenwart der "Armenischen Frage"*, Köln, 2006.

İnternet

AŞULA Mustafa, Hallstein doktrini ve Türk diplomasisi, Dünya gazetesi, www.dunya.com/yazdir.asp?id=81747, 29.03.2010.

Interview des Ministerialdirektors, Professor Dr. Wilhelm G. Grewe mit dem Chefredakteur des Nordwestdeutschen Rundfunk, Hans Wendt ["Hallstein-Doktrin"], 11. Dezember 1955 Bayerische Staatsbibliothek

www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument... (10.01.2011)

www.1000dokumente.de/pdf/dok_0019_hal_de.pdf (12.01.2011)

Quelle: http://1000dok.digitale-sammlungen.de/dok_0019_hal.pdf

Datum: 12. Januar 2011 um 15:48:49 Uhr CET.

© BSB München - Walter Hallstein Bibliographie

Biographie: Walter Hallstein, 1901-1982

Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland

www.hdg.de/lemo/.../biografien/HallsteinWalter/index.html (Stand 10.01.2011)

- Küsters, Hanns Jürgen, in: Das Bundesarchiv | Artikeldatum: 17.03.2010
Bundesarchiv - 1955: Die Hallstein-Doktrin www.bundesarchiv.de › ... › Historische Bilder und Dokumente(Stand 10.01.2011)
- Gray, William Glenn: Die Hallstein-Doktrin: Ein souveräner Fehlgriff?
Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ 17/2005), in: Bundeszentrale für Politische Bildung <http://www.bpb.de/publikationen/AGU2C8.ht-ml> (Stand 10.01.2011)
- <http://tun gazeteler.com/?a=5489748> (18.11.10)
- USAD, *Polonya Yukarı Silezyasında Bazı Alman Çıkarları Davası*, 23.05.1926, serie A, n° 7.
- UAD, *Nottebohm Davası*, 06.04.1955, Rec. 1955; Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Blaskic Davası*, 03.04.1996 tarihli karar, IT-95-141). (18.11.10)

Basın

Hürriyet

Milliyet